

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ
ВИКЛАДАННЯ**

**ВІДНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ТА НАРОДНОГО
ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ 1943-1947 РР.: ІСТОРИЧНІ РЕАЛІЇ ТА
ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконав: студент 4 курсу 07-441

групи

Спеціальності 014.03 Середня
освіта (Історія)

Освітньо-професійної програми
«Середня освіта (Історія)»

Бринько Павло Сергійович

Керівник к.і.н., доцент Цибуленко Г.В.

Рецензент к.і.н., доцент Макієнко О.А.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПОВЕРНЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНУ – ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ 1943–1945 рр	7
1.1. Повернення радянської адміністрації в УРСР.....	7
1.2. Політика радянської влади на території УРСР.....	10
РОЗДІЛ 2. ВІДБУДОВА ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ У ВОЄННІ ТА ПІСЛЯВОЄННІ РОКИ	18
2.1. Відбудова промисловості УРСР у 1943–1945 рр.....	18
2.2. Розвиток промисловості УРСР в роки четвертої п’ятирічки...31	31
РОЗДІЛ 3. ВІДНОВЛЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЯК ГАЛУЗІ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА УРСР	36
3.1. Відновлення сільського господарства УРСР у 1943–1945 рр..36	36
3.2. Розвиток сільського господарства УРСР в роки четвертої п’ятирічки	41
РОЗДІЛ 4. МЕТОДОЛОГІЧНА РОЗРОБКА УРОКУ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ЗА ТЕМОЮ: «ВІДНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР У 1943–1945 РР.. ВІДБУДОВА ТА ПРОЦЕС РОЗВИТКУ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА УРСР В 1943–1947 РР..»	47
4.1. Теоретичний аспект.....	47
4.2. Виховний аспект.....	48
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРАСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	52
Додаток А	56

ВСТУП

Актуальність обраної теми: Тема Другої світової війни має величезний масив публікацій, але малодослідженими та маловивченими залишаються питання повернення та відновлення радянського керівництва на території України впродовж 1943–1945 рр. В роки Другої світової війни Україна стала полем битви та пережила жорстокий окупаційний режим, але дослідники цього періоду більше уваги звертають на хід бойових дій, політичну історію, аніж на економіку України у воєнний і післявоєнний періоди. Актуальність даного дослідження зумовлюється незадовільним станом вивчення, зокрема, як аграрної політики радянської влади так і, загалом, політики щодо відбудови народного господарства 1943–1947 років в цілому, у вітчизняній науці.

Мета дослідження: З'ясування об'єктивних причин, визначення етапів, засобів і методів, характеру та особливостей відновлення радянської влади та народного господарства УРСР у воєнні та повоєнні роки. Означена мета визначила конкретні наукові **завдання дипломної роботи:**

- проаналізувати історіографію та документальні джерела щодо реставрації радянської влади та народного господарства на території України;
- розглянути основні етапи відновлення України;
- порівняти діяльність радянських органів влади, щодо відбудови промисловості та аграрного сектору в різних областях України в 1943–1947 рр.;
- дослідити вплив аграрної політики радянської влади на стан сільського господарства післявоєнного періоду;

- простежити процес відтворення кадрових ресурсів для підприємств УРСР;
- дати оцінку, характер та ефективність дій радянської влади, стосовно аграрного сектору та народного господарства України.

Об'єктом дослідження є історія України в часи завершального етапу Другої світової війни та повоєнний період відновлення.

Предметом дослідження є процес становлення та відновлення радянської влади після вигнання з України гітлерівців та політика партійно-радянської влади щодо відбудови народного господарства УРСР.

Хронологічні межі роботи охоплюють період з початку звільнення першого українського населеного пункту від німців с. Півнівка Міловського району Ворошиловградської (нині Луганської) області. Крайня межа даного дослідження 1947 р. коли радянська влада повністю відновила свою роботу в Українській Радянській Соціалістичній Республіці.

Територіальні межі загалом охоплюють територію сучасних українських земель, а саме: Донбас, Лівобережжя, Правобережжя, Південну територію і Західноукраїнські землі.

Історіографія: Відбудовча тематика, на перший погляд, широко висвітлювалась у науковій літературі. Практично у всіх узагальнюючих працях радянської доби, а саме: «История Украинской ССР» у восьмому [13] та дев'ятому [12] томах, де відбудовчим процесам присвячено окремі розділи.

У 1963 р. з'являється на світ праця «История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941–1945» [11] яка узагальнює знання з даної тематики. В п'ятому томі автори розповідають про закінчення війни з гітлерівською Німеччиною, відновлення та подальший розвиток економіки і аграрного сектору УРСР.

Вже після розпаду СРСР увага українських дослідників була зосереджена на виправленні помилок минулого та здебільш конкретного розкриття подій Другої світової війни, а також: становлення аграрного сектору та взагалі народного господарства УРСР. Узагальнюючою працею стосовно аграрного сектору являється «Аграрна історія України» [27] авторами якої є П. П. Панченко та В. А. Шмарчук. Ця праця є першою в українській історіографії, в якій автори за допомогою аналізу документальних джерел розкривають аграрні відносини на українських землях у ХІХ–ХХ ст. Особливу увагу вчені приділяють аналізу політики різних урядів щодо сільського господарства та аграрного сектора загалом, що перебували при владі на українських землях.

М. Коваль [17] у своїй роботі теоретично осмислив подій Другої світової війни та заклав у сучасній вітчизняній історіографії орієнтири для напрацювань з даної проблематики іншим дослідникам. Далі В. Кучер та П. Чернега [20], І. К. Патриляк [31] та П. П. Панченко [30] подають загальні відомості про Другу світову війну та висвітлюють широке коло концептуальних питань цього періоду.

У своїй монографії О. Г. Перехрест [28] звертається до попередніх досліджень з даної теми, проводить аналіз джерельних даних та доповнює їх своїми напрацюваннями, автор розглядає українське село 1941–1945 років, а саме – економічний та соціальний аспект його розвитку та виділяє позитивні та негативні фактори які так чи інакше вплинули на процес відбудови сільського господарства, а також дає характеристику аграрного сектору і соціальної інфраструктури села на початку війни і в окупаційний період.

В авторефератах дисертацій О. М. Малярчука [24], М. М. Леськів [21], Л. А. Ковальської [18] на основі опрацьованих архівних матеріалів та великого спектру джерел та літератури автори в своїх працях виокремлюють етапи відродження сільського господарства, а також методи і засоби для здійснення поставлених завдань радянським

керівництвом, досліджують кадрову політику Радянського союзу щодо аграрного сектору економіки УРСР.

Таким чином, можна зазначити, що в сучасному історіографічному просторі досліджень з означеної проблеми є достатній обсяг напрацювань, що дозволяють багатопланово і неупереджено досліджувати дану проблему.

Методи дослідження. Критичний аналіз джерельної та наукової літератури ліг в основу послідовного викладу історії звільнення УРСР, відновлення народного господарства України та підпорядкування національної економіки Української Радянської Соціалістичної Республіки радянській владі в 1943–1947 рр. Хронологічний метод дав змогу прослідкувати послідовність відбудови економіки країни; логічний метод був застосований на наукових засадах об'єктивності та історизму. Допоміг переосмислити деякі поширені ідеї та парадигми історіографії радянського періоду.

Структура роботи. Дипломна робота складається з вступу, чотирьох розділів, кожен розділ має по два підрозділи, висновків та списку використаних джерел та літератури в якому 34 найменування. В загальному обсязі робота складається з 56 сторінок, з яких 45 сторінок складає основний текст. В кінці роботи надається кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти ХДУ (Додаток А).

РОЗДІЛ 1

ПОВЕРНЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНУ – ІІ СТАНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ 1943–1945 рр.

1.1. Повернення радянської адміністрації в УРСР

Перехід на мирні рейки відбудови господарських, партійних та радянських органів, а іноді й державних установ та організацій, відбулося відразу після звільнення від німецьких загарбників певних населених пунктів [6, с. 6]. ЦК ВКП(б) приділяв підвищену увагу швидкому зміцненню та поживленню місцевого самоврядування і під його керівництвом здійснював спеціальну роботу та політичну діяльність для населення, насамперед спрямовану на допомогу фронту та відновлення економіки.

Особливість формування адміністративних структур визначалося тим, що в Україні розпочалось поступове і повне відновлення соціально-економічного потенціалу з одночасним продовженням активних бойових дій у країні.

В умовах повного спустошення території України потрібно було відродити як економічне, так і державне будівництво. Було повністю або частково зруйновано 714 міст та близько 28 тисяч сіл, зруйновано понад 16 тисяч промислових будівель, 40% житлових будинків перетворено на руїни, майже 10 мільйонів людей залишились без даху над головою [20, с. 256].

З довоєнної кількості залишилось лише 17% робітників і 19% промислових підприємств. У 1943 р. валова продукція сільського господарства становила лише 16% від довоєнного рівня. У 1943–1945

рр. уряду вдалося виділити Україні лише 18,3 млрд. карбованців на пріоритетні економічні заходи, що становило близько 7% прямих втрат.

У міських та районних партійних, радянських та господарських органах УРСР понад 50 тис. робітників повинні були зайняти керівні посади, а з урахуванням забезпечення їх нижчого рівня – майже 300 тис. осіб [4, с. 182].

З метою наближення центральних органів управління республіки до районів, звільнених Червоною Армією, деякі республіканські установи приєдналися до апарату ЦК КП(б)У та Ради народних комісарів УРСР звільнені райони Ворошиловградської області в кінці січня 1943 р. У вересні ЦК КП(б)У, Президія Верховної Ради, Раднарком УРСР, норкомати країни та інші республіканські організації передислокувалися до Харкова, а наприкінці січня 1944 р. – у Києві.

Оперативні групи стали основною організаційною формою концентрації керівних кадрів для областей які звільнились. В 1942 р. військові ради Воронежського, Південно-Західного, Донського, Південного та Сталінградського фронтів були підпорядковані оперативним групам які налічували близько 100 чоловік. До цих груп входили члени ЦК та Ревізійної комісії КП(б)У, народні комісари та їх заступники, секретарі та керівники відділів обкомів, міських комітетів, райкомів КП(б), голови та їх заступники – депутати обласних, міських та районних виконавчих комітетів. працівники адміністрацій та відомств республіканських та регіональних організацій, керівники господарств, фахівці в галузі народного господарства.

Цим групам було доручено здійснення першочергових заходів щодо відновлення радянських і партійних органів, охорони державних органів, промислових підприємств, підбору тимчасових керівників,

обліку праці та спеціалістів, а також на їх плечах лежала реконструкція пекарень, їдалень і електростанцій [3, с. 138–139].

Колектив систематично поповнювався персоналом, викликаним зі Сходу або демобілізованим за наказом ЦК ВКП(б) від Червоної Армії, а також партизанами та підпіллями. З апарату цих груп заздалегідь були сформовані обкоми партії, облвиконкоми, працівники окремих республіканських наркоматів та обласних установ. Вже сформовані обласні комітети партій та облвиконкоми намагалися створити міські та обласні комітети партій, міськвиконкоми рад на передовій, але в більшості випадків вони готували оперативні групи уповноважених обкомів партії та облвиконкомів. У визволених містах, обласних центрах, селах, селищах Конституція СРСР і УРСР негайно відновилася і набрала чинності, а також набув чинності радянський закон.

При відновленні місцевого самоврядування на Правобережжі враховувався досвід відродження радянської системи у звільнених регіонах Лівобережної України. ЦК КП(б)У та Рада Народних Комісарів СРСР направляли загони партійних та радянських робітників у вже звільнені райони для залучення провідних кадрів у райони виведення ворога. Це були оперативні групи від 20 до 50 осіб, очолювані уповноваженими представниками ЦК КП(б)У – секретарями обкомів партії та головами облвиконкомів, які використовувались для партійно-радянської та господарської роботи в звільнених регіонах, і таким чином вони отримували можливість набути досвіду в нових умовах [, с.].

Перший секретар ЦК КП(б)У Микита Хрущов був затверджений 5 лютого 1944 року Головою Раднаркому УРСР. У березні 1944 року в столиці УРСР проходила VI сесія Верховної Ради Української РСР першого скликання, на якій був прийнятий закон про державний бюджет на 1944 рік для 9 звільнених областей та міста Києва. На цій сесії було окреслено пріоритети відновлення економіки та соціально-культурних

установ під час війни. VI сесія прийняла закони про створення об'єднаних республіканських народних комісаріатів оборони та закордонних справ УРСР і цим в свою чергу внесла зміни до Конституції республіки. Однак створення цих народних комісаріатів визначалося зовнішньополітичними міркуваннями керівництва, тому остаточне рішення про вступ України до ООН зробило Народний комісаріат закордонних справ майже вигадкою, а Народний комісаріат оборони УРСР практично перестав існувати.

Після завершення війни почалася ліквідація надзвичайних органів влади та управління. 4 вересня 1945 р. припинив своє існування Державний комітет оборони СРСР і його органи на місцях. Уряд України став здійснювати функції відповідно до своєї компетенції. Всі ланки місцевих рад (окружні, обласні, міські, районні, селищні і сільські) відновили порядок діяльності та компетенцію [20, с. 268].

1.2. Політика радянської влади на території УРСР

Процес об'єднання всіх українських земель завершився в 1944–1945 роках. 26 листопада 1944 р. відбувся з'їзд народних комітетів Закарпатської України в Мукачеві, який ухвалив Маніфест про об'єднання Закарпатської України з радянською Україною і включення її до складу Української РСР. На з'їзді було обрано Народну Раду, що в свою чергу стала єдиним центральним органом державної влади в Закарпатській Україні. Вже після цього розпочалося формування органів державного управління та місцевих органів державної влади.

Уряд України уже під час війни взяв участь у вирішенні важливих питань міжнародного характеру. 9 вересня 1944 р. Українська РСР підписала угоду з Польщею про евакуацію українського населення з території Польщі та польських громадян з території УРСР [30, с. 389].

У цей час особливо гостро стояло питання житлового будівництва. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 10 серпня 1943 р. створено республіканський наркомат житлово-цивільного будівництва, на який покладалося проектування і спорудження житлового і пов'язаного з ним комунального і культурно-житлового будівництва, заводів будівельних матеріалів, а також організація на них виробничого процесу для забезпечення масового будівництва. Постановою Раднаркому УРСР від 15 грудня 1943 р. утворювалося Управління в справах архітектури при РНК УРСР, а в квітні 1945 р. – Управління в справах сільського і колгоспного будівництва [5, с. 497].

З вигнанням нацистських загарбників ЦК ВКП(б), а отже, і ЦК КП(б)У надавали великого значення ідейно-виховній роботі серед населення, яке під час війни перебувало під впливом чужої ідеології. Для посилення контролю за культурно-освітньою і видавничою справами в Україні відповідними указами Президії Верховної Ради УРСР у вересні 1943 р. при Раднаркомі УРСР були створені Управління в справах поліграфії і видавництв, у січні 1945 р. – Управління в справах кінематографії, Комітет в справах мистецтв, у лютому 1945 р. – Комітет у справах культурно-освітніх установ на правах республіканського наркомату з відповідними управліннями й відділами на місцях.

Для поліпшення державного керівництва вищою і середньою спеціальною освітою в республіці в умовах війни Президія Верховної Ради УРСР від 5 липня 1944 р. організувала Управління в справах вищої школи при Раднаркомі УРСР.

До органів, поява яких зумовлювалася воєнним часом, належали створені згідно з постановою РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 22 січня 1944 р. при РНК УРСР управління, а при виконкомах районних, міських та обласних рад – відділи державного забезпечення, побутового і трудового влаштування сімей військовослужбовців та інвалідів війни. Для

оперативного керівництва справою влаштування дітей-сиріт при РНК УРСР і облвиконкомах були організовані надзвичайні комісії [4, с. 234].

У центрі уваги Раднаркому УРСР, наркоматів і центральних відомств республіки стояло відродження паливної, енергетичної та металургійної бази України. Відбудова найважливіших об'єктів цих галузей промисловості була необхідною передумовою для налагодження виробництва продукції для фронту й подальшого промислового розвитку всього СРСР. Союзний уряд дав кошти передусім на відбудову промислових об'єктів Донбасу, Криворізького залізорудного та Нікопольського марганцевого басейнів, металургії Придніпров'я, що мали першочергове значення для союзної економіки. Початковий етап відбудови характеризувався короткотерміновими (до 6 місяців) воєнно-господарськими планами щодо окремих економічних районів, окремих підприємств, часу введення об'єктів в дію тощо. Постанови Раднаркому УРСР і ЦК КП(б)У від 15 лютого 1943 р. і 15 серпня 1944 р. накреслили вже конкретні заходи з відродження кам'яновугільної промисловості Донбасу [10, с. 145].

Низка рішень РНК УРСР і ЦК КП(б)У відповідно до постанови ДКО містила широку програму відбудовних робіт у машинобудівній промисловості. Керівництво країни зосередило особливу увагу на відродженні об'єктів союзного підпорядкування, насамперед Новокраматорського і Старокраматорського заводів важкого машинобудування. Були вжиті заходи з відбудови промисловості, що виробляла предмети споживання, накреслені масштабні плани з відродження зруйнованого сільського господарства.

2 листопада 1942 р. указом Президії Верховної Ради СРСР створено Надзвичайну державну комісію (НДК) зі встановлення і розслідування злочинів німецькофашистських загарбників та їхніх спільників і шкоди, яку вони заподіяли державі та окремим громадянам. В Україні формувалися республіканські, обласні, міські та районні

комісії, які сприяли роботі НДК. Місцеві органи державної влади зобов'язувалися надавати Комісії всебічну допомогу в її роботі. Такі комісії були організовані в більшості партизанських загонів і з'єднань. Через те, що територія України зазнала тотального спустошення, а жертвами німецьких нацистів стали мільйони людей, діяльність Комісії набула широкого резонансу. Понад 7 млн робітників, колгоспників, діячів науки й культури взяли участь у складанні актів про злочини окупантів та заповіданні ними збитки [30, с. 403].

Як надзвичайні органи у визволених районах України діяли певний час військові трибунали. Відповідно до указу Президії Верховної Ради СРСР від 19 квітня 1943 р. вони провели відкриті судові процеси (в Краснодарі, серпень 1943; Харкові, 15–18 грудня 1943 р.) над німецькими злочинцями та їхніми посібниками, звинуваченими у насильствах, катуваннях, масових вбивствах мирних жителів і військовополонених.

В умовах воєнного часу при відновленні місцевих рад, які не мали необхідного кількісного складу, дотримуватися всіх конституційних вимог було неможливо. Тому конституційні форми, стиль і методи роботи державних органів влади змінювалися залежно від конкретних обставин.

Особливістю організаційної діяльності місцевих рад на визволеній території стало посилення їхніх адміністративно-розпорядчих функцій. Посилення сфери діяльності виконавчо-розпорядчих органів відбулося за рахунок звуження роботи самих рад. Це зумовлювалося тим, що, по-перше, часто були відсутніми реальні можливості для регулярного скликання сесій і, по-друге, необхідністю оперативного розв'язання термінових в умовах воєнного часу завдань. Через звуження сфери сесійної роботи рад багато питань, які в мирний час виносилися і вирішувалися на сесіях, тепер розглядалися їхніми виконками. Збереглася тенденція централізації управління [13, с. 452]. В роботі

виконкомів переважали адміністративні методи: видання одноособових розпоряджень замість колегіального вирішення питань. Їхні відділи і управління також працювали переважно методами наказів і розпоряджень.

Зазнали певних змін і організаційні форми роботи виконавчих комітетів. Засідання виконкомів скликалися досить нерегулярно і проводилися вузьким складом. Широко практикувалося вирішення питань методом опитування.

З перших днів діяльності місцевих органів державної влади насамперед відновлювалися управління й відділи, функції яких були пов'язані з нормалізацією життя на місцях: налагодження постачання населення продовольством, одягом, розгортання торгівлі предметами широкого вжитку, відновлення мережі медичного обслуговування, організація відбудови житла, комунальних закладів, засобів зв'язку і транспорту, підприємств побутового призначення.

Відбулися зміни у структурі апарату виконкомів деяких ланок місцевих рад. При виконкомах відновлювалися чи створювалися спеціальні відділи, управління та комісії для вирішення питань, пов'язаних з воєнним часом. Так, при виконкомах рад з'явилися відділи державного забезпечення, побутового і трудового влаштування сімей військовослужбовців та інвалідів війни. Збільшувалася кількість заступників голови обласного виконавчого комітету з таких галузей управління, як державне забезпечення і побутове влаштування сімей військовослужбовців, бюро з обліку та розподілу робочої сили, карткові бюро та відділи з культурно-просвітницької роботи. Пізніше багато створених при виконкомах місцевих рад підрозділів були розформовані.

Зусилля місцевих рад у цей період спрямовувалися на вирішення питань воєнного характеру. Депутати, працівники й актив рад налагоджували ремонт воєнної техніки, заготівлю палива і

сільськогосподарських продуктів, організовували відбудовні шляхові роботи, розміщення госпіталів, прання одягу для бійців і командирів.

У радах, де через нечисленність депутатів скликання сесій було неможливим, виконкоми практикували проведення зборів громадян, на яких обговорювалися найважливіші питання місцевого життя. Нерідко активісти й самі ініціювали різного роду заходи з невідкладних проблем господарського, військового, соціально-культурного характеру. Ухвалюючи те чи інше рішення, збори часто висували на допомогу виконкому ради виконавців даного рішення з-поміж учасників зборів [20, с. 270]. Така форма зв'язку з населенням дозволяла радам виявити потреби, запити місцевих жителів і оперативно на них реагувати.

Із загальним зменшенням кількості депутатів значно скоротилась і кількість членів постійних комісій місцевих рад. Від наявності депутатів залежала й кількість постійних комісій, що була неоднаковою не тільки в різних ланках рад, а й в одній і тій же ланці. В сільських радах у середньому налічувалося 4-6 комісій, у районних – 6-8, у міських і обласних радах – від 8 до 12. Найпоширенішими в той період постійними комісіями в усіх ланках місцевих рад були: фінансово-бюджетна, промислова, сільськогосподарська (в сільських місцевостях), комунального господарства і благоустрою, народної освіти, торгівлі і кооперації, соціального забезпечення, транспорту і зв'язку, соціалістичної законності і охорони громадського порядку та деякі інші. Воєнний час викликав до життя створення нових постійних комісій – таких, наприклад, як державного забезпечення і побутового влаштування сімей військовослужбовців, інвалідів війни та дітей-сиріт. Усього в республіці на кінець війни при виконкомах рад функціонувало майже 100 тис. постійних комісій, які об'єднували близько 564 тис. депутатів і активістів, у тому числі 171 тис. жінок [4, с. 239].

В умовах, коли відбулося посилення сфери діяльності виконавчо-розпорядчих органів, постійні комісії здебільшого працювали під

керівництвом виконкомів, виконували їхні доручення і рекомендації. Нерідко постійні комісії через відсутність депутатів взагалі згортали свою роботу і перетворювалися фактично у допоміжні органи виконкомів і навіть відповідних їх відділів. В тих радах, де постійні комісії все ж функціонували, їхня діяльність здійснювалась більш вузькою за своїм складом групою – частіше його голови і секретаря, рідше – бюро постійної комісії. Засідання комісій проводилися зрідка, а отже, посилювалися розпорядчі дії їхнього керівництва.

Через вибуття багатьох депутатів зі своїх виборчих округів велике значення мало широке залучення в постійні комісії радянського активу. За ініціативи населення міст і сіл при місцевих радах повсюди створювалися вуличні і квартальні комітети, добровільні бригади, різного роду громадські комісії [5, с. 481]. З допомогою цих самодіяльних організацій населення до виконання завдань, які покладалися на місцеві ради, залучалися сотні тисяч людей. Це дозволило у визначені партійно-радянським керівництвом терміни в основному вирішити завдання, що мали сприяти нормалізації життя у звільнених районах, відбудові зруйнованого господарства.

Висновки до розділу

Вже після звільнення того чи іншого населеного пункту від нацистського окупаційного режиму поступово почали відновлювати свою діяльність радянські органи влади. Особливу увагу союз приділяв відновленню влади на місцевому рівні, які в свою чергу мали забезпечити за допомогою своєї політичної діяльності трудову повинність населення та сприяти відбудові економіки України.

В 1942 році з'являються оперативні групи, які виконують першочергові заходи щодо відновлення партійних та радянських органів на території республіки, а також охороняють державні установи та промислові об'єкти, проводять свою кадрову політику в регіоні.

Отже, можна сказати, що відновлення місцевих рад депутатів трудящих на всій території України завершилося наприкінці 1944 року. Вже на кінець 1945 р. функціонувало 25 виконкомів обласних, 179 міських, 82 районно-міських, 743 районних, 13 окружних, 16 285 сільських, 463 селищних ради, а всього 17 635 місцевих рад депутатів трудящих. Це в свою чергу дало можливість порівняно швидко включити людський та економічний потенціал республіки в процес відродження соціально-господарської сфери.

РОЗДІЛ 2.

ВІДБУДОВА ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ У ВОЄННІ ТА ПІСЛЯВОЄННІ РОКИ

2.1. Відбудова промисловості УРСР у 1943–1945 рр.

Відразу після вигнання ворога з того чи іншого населеного пункту розпочиналися відбудовні роботи (у першій половині 1943 р. – у Ворошиловградській області, у другому півріччі – майже на всьому Лівобережжі, до кінця року – у ряді важливих економічних районів Правобережжя). У центрі уваги уряду, на що націлювалися й зусилля сотень тисяч виробників, перебувала першочергова реконструкція паливно-енергетичної та металургійної бази республіки, відродження промисловості Донбасу і Придніпров'я, Харкова й Києва, Миколаєва та Одеси [29, с. 692]. Підприємства визволених територій становили важливий резерв для розширення військового господарства країни, зростання його виробничих потужностей, а отже – для безперервного збільшення масштабів надходжень танків, артилерійсько-стрілецького озброєння, літаків і боєприпасів наступаючій Червоній армії. Разом з тим, введення в дію підприємств важкої індустрії становило неодмінну умову високих темпів відродження та подальшого розвитку економіки України і СРСР в цілому.

Процес відбудови регулювався та контролювався державними і партійними органами: вже в 1943–1945 рр. ДКО, РНК СРСР, ЦК ВКП(б), республіканські партійні та державні органи ухвалили ряд важливих рішень з питань відновлення та діяльності промислових підприємств України. В нормативних актах визначалися терміни відбудови, заходи, спрямовані на забезпечення заводів кредитами, обладнанням, будівельними матеріалами, шляхи постачання робочої сили [23, с. 81–82].

Що стосується періоду 1943–1944 років, то для нього характерними були короткотермінові, що не перевищували півроку, військово-господарські плани, які зазнавали найчастіших змін. Отже, відбудовники не мали чіткої перспективної програми забезпечення виробництва будівельними матеріалами, обладнанням, енергоносіями, сировиною, робочою силою [13, с. 460]. Справа ускладнювалася й тим, що на початковому етапі відбудови, коли ще тривала війна, союзний уряд практично всі фінансові проблеми України переклав на плечі самої республіки. Так, прямі матеріальні збитки, завдані окупантами господарству України, становили 285 млрд руб. Усього ж за роки війни союзний уряд виділив на відбудову економіки і культури визволених районів УРСР 18 млрд 320 млн руб., тобто лише близько 7% від загальної суми збитків. Насамперед ці кошти спрямовувалися на відродження тих галузей, що мали першочергове значення для союзної економіки, а саме: Донбасу, Криворізького залізорудного і Нікопольського марганцевого басейнів та металургії Придніпров'я [30, с. 422].

Державний комітет оборони 22 лютого 1943 р. ухвалив Постанову «Про відбудову вугільних шахт Донбасу», в якій зобов'язав Наркомвугілля негайно приступити до відновлення шахт і підприємств вугільної промисловості у визволених районах Сталінської та Ворошиловградської областей [1, с. 586].

Документ націлював, у першу чергу, на організацію видобутку вугілля на малозруйнованих, незатоплених, легко відновлюваних, а також дрібних шахтах, розташованих поблизу залізниць. З цією метою керівництву наркомату пропонувалося розробити й подати на затвердження ДКО план по відбудові вугільної промисловості Донбасу. Про важливість цієї справи свідчить той факт, що вже в цій директиві вказувалось на необхідність виявлення у звільнених районах краю запасів видобутого вугілля і його негайного вивезення для

прифронтових залізниць та військової промисловості центральних районів Радянського Союзу.

Початкова програма промислової відбудови Донбасу знайшла свій подальший розвиток у постанові ДКО «Про першочергові заходи щодо відбудови вугільної промисловості Донецького басейну» від 26 жовтня 1943 р., в якій ставилося завдання значно піднести роль цього регіону в забезпеченні вугіллям електростанцій, залізничного транспорту, чорної металургії та об'єктів військової промисловості Півдня і центральних районів СРСР [23, с. 83].

З цією метою керівництво країни рекомендувало ЦК КП(б)У, РНК УРСР, Сталінському і Ворошиловградському обкомам КП(б)У звернути особливу увагу в першу чергу на відновлення середніх і мало зруйнованих великих шахт, відбудову й будівництво дрібних шахт та організацію якомога швидкого видобутку вугілля. Водночас відповідні відомства націлювалися на відновлення машинобудівних підприємств і культурно-побутових закладів.

Впродовж 1944–1945 рр. Державний комітет оборони розробив низку конкретних заходів щодо відродження не лише вугільної, й інших галузей важкої індустрії. Було ухвалено низку відповідних постанов: «Про розвиток виробництва металорізних верстатів на підприємствах Наркомату верстатобудування» яка була ухвалена 28 лютого 1944 р.; «Про заходи з відбудови Криворізького залізрудного басейну Наркомчормету» від 19 вересня 1944 р.; «Про посилення уваги в справі відбудови і розвитку вугільної і нафтової промисловості, чорної і кольорової металургії та електростанцій» від 1 жовтня 1944 р.; «Про заходи допомоги чорній металургії Півдня» від 23 листопада 1944 р.; «Про подальші заходи з відбудови вугільної промисловості Донбасу для забезпечення вугіллям чорної металургії, залізничного транспорту, електростанцій військової промисловості Півдня» від 18 липня 1944 р.; «Про заходи з відбудови вугільної промисловості Донбасу» від 13 квітня

1945 р. та інших, в яких детально викладалися підходи до відновлення й організації виробництва [8, с. 138].

Перед наркоматами й місцевими радянськими та господарськими органами, згідно з відповідними нормативними актами, ставилися завдання: в галузі вугільної промисловості – довести до червня 1945 р. видобуток вугілля в Донбасі до 100 тис. т на добу; у залізорудній промисловості – відбудувати в 1944 р. 33 шахти Криворізького басейну потужністю 7370 тис. т залізної руди на рік і ввести в дію на цих шахтах потужності на 4500 тис. т залізної руди на рік; відбудувати у Кривому Розі завод гірничошахтного устаткування «Комуніст» [9, с. 226]; у чорній металургії – форсувати роботи з відбудови об'єктів галузі на Півдні з тим, щоб якнайшвидше ввести в дію найменш зруйновані потужності з виробництва сталі, чавуну, прокату, коксу; у машинобудівній галузі – у 1944 р. запустити потужності на верстатозаводах та підприємствах суміжного виробництва, які б забезпечили у 1945 р. випуск 35 тис. штук металорізальних верстатів; приступити до відбудови Краматорського, Київського, Лубенського та інших верстатобудівних заводів.

Одночасно значна увага приділялася відновленню господарської інфраструктури західних областей України. Так, важливу роль у цій справі відіграли постанови, які ухвалили РНК УРСР і ЦК КП(б)У «Про заходи щодо розвитку республіканської і місцевої промисловості м. Львова» 10 січня 1945 р. і «Про заходи з відбудови та подальшого розвитку господарства у Львівській, Станіславській, Дрогобицькій, Тернопільській, Ровенській, Волинській і Чернівецькій областях УРСР на 1945 рік» 7 травня 1945 р. [33, с. 206].

У розвиток директив центру ЦК КП(б)У та Раднарком УРСР 15 лютого 1943 р. ухвалили спільну постанову «Про організацію видобутку вугілля та відбудови шахт Донбасу», що в умовах воєнного часу фактично мала силу закону. Перед Ворошиловградським і Сталінським

облвиконкомами й обкомами партії ставилися такі завдання: по-перше, поновити діяльність державних трестів «Лисичанськвугілля», «Червоноармійськвугілля», «Ворошиловградвугілля» та інші й тимчасово підпорядкувати державним трестам Наркомвугілля всі шахти інших наркоматів. По-друге, налагодити видобуток вугілля на дрібних і середніх шахтах. По-третє, взяти на облік устаткування, матеріали, майно, наявні запаси вугілля й забезпечити їхню надійну охорону. По-четверте, здійснити облік робітників, інженерно-технічних працівників та службовців, спрямувавши їх на роботи з видобутку вугілля, відбудову шахт і підсобних підприємств, житла та комунально-побутових установ. Ці та інші рішення були покладені в основу відбудовної стратегії вугільної індустрії регіону [29, с. 694–695].

Відразу після визволення столиці Донбасу відновили роботу 13 вугільних трестів комбінату «Сталінвугілля». Перед ними стояло завдання впродовж року відбудувати 176 шахт. Роботи виконувалися у вкрай несприятливих умовах, за відсутності необхідної кількості працівників, устаткування, інструментів, матеріалів, транспортних засобів, електроенергії. Першочерговим завданням господарських органів, ЦК профспілки робітників кам'яновугільної промисловості Донбасу стало формування трудових колективів, які виконували будівельно-ремонтні роботи й налагоджували виробничий цикл. У листопаді 1943 р. на відновленні об'єктів галузі працювало 57 тис. осіб, які здали в експлуатацію 218 малих шахт. Щодоби на них видобували 8 тис. т вугілля. До кінця 1943 р. гірники відновили 466 невеликих і 26 основних шахт і дали державі 4,3 млн т палива [14, с. 58].

Для впорядкування відбудовних робіт на кожній шахті затверджувалися їхні обсяги і графіки. Крім того, було створено спеціалізовані гірничо-відбудовні організації, зокрема спеціалізовані трести «Донбасшахтбуд» у Сталіно, «Донбасвуглемаш» у Горлівці, «Південшахтпроект» у Харкові.

Ці заходи дозволили сконцентрувати зусилля, матеріальні і трудові ресурси й до 1 березня 1944 р. відновити роботу 17 основних та 460 невеликих шахт, які разом давали понад 31 тис. т вугілля на добу.

Без справжньої самовідданості й трудової активності будівельників та гірників розраховувати на успіх було б важко. Адже лише обсяг затоплених виробітків на шахтах регіону сягав 585 млн м³. Робітники викачували воду з ліній забоїв, діставали вціліле й ушкоджене устаткування та механізми й повертали їм друге життя [26, с. 293].

Оскільки про реевакуацію вивезеного на схід обладнання не йшлося, вугільникам Донбасу доводилося здебільшого розраховувати на власні сили, а також допомогу, що надходила з інших регіонів Союзу. Так, з Куйбишевської області для Донбасу відправили 7 вагонів з обладнанням і матеріалами, Ярославської – 134 вагони (3 тис. найменувань), Кіровської – 23 вагони для «Сталінвугілля» і 43 – для «Ворошиловградвугілля», Тульської – відповідно 34 і 4 вагони. В руслі шефської допомоги Донбасу молодь Іваново зібрала 23 електродвигуни, 53 трансформатори, 2562 кг мідного дроту, Куйбишевської області – 24 т голомідного кабелю, 12,5 км врубового кабелю, 150 т емалі [14, с. 60].

Першим у Донбасі досяг довоєнного рівня видобутку вугілля колектив шахти «Новомушкетове». Тут кожен вибійник виконував щозміни не менше двох норм.

Задля підвищення інтенсивності й продуктивності праці керівні органи широко впроваджували змагальні форми організації праці, заохочували рух раціоналізаторів та винахідників. До багатьох форм і засобів морального стимулювання наприкінці 1943 р. додалося почесне звання «Майстер вугілля в дні Вітчизняної війни», що присвоювалося Наркоматом вугільної промисловості та ЦК профспілок Донбасу вибійникам, наваловідбійникам, машиністам врубових машин, прохідникам та робітникам інших основних професій, які виконували місячну норму не менш як на 150 %. У Донбасі поширювався досвід

вибійника шахти ім. Ф. Кона («Сталінвугілля») О. Кеда, з іменем якого пов'язаний рух за високий виробіток. Послідовниками передовика стали М. Афонін, Л. Голоколосов, Б. Калюжний, С. Рубан, І. Панащатенко, О. Селютін, Я. Тристичев, Ф. Гримайло, А. Чередняк. За прикладом М. Гришутіної на підземні роботи прийшли тисячі жінок, які становили 40 % робітниць, зайнятих на підприємствах галузі. Якщо на 1 грудня 1943 р. на шахтах регіону жінки становили 15 % загальної кількості працюючих, то на 1 квітня 1944 р. – 30 % [19, с. 20].

Гострий дефіцит лісу змусив шукати альтернативні рішення. Інженер-будівельник тресту «Червоногвардійськвугілля» Шарапов розробив технологію кріплення лав бетонними блоками. Це дозволило тільки на комбінаті «Сталінвугілля» зекономити 10,5 тис. м³ лісу [13, с. 464].

Інженер М. Косауров («Ворошиловградвугілля») вніс раціоналізаторську пропозицію про бункеризацію лав, що дало змогу оптимізувати процес навантаження видобутого вугілля у вагонетки та відкатки його до підземного стовбура шахти [8, с. 141]. Упродовж 1944 р. раціоналізатори подали 1420 пропозицій, впровадження яких дало економію 5,8 млн руб.

Завдяки вжитим заходам і трудовій активності гірників з травня 1943 р. до травня 1944 р. видобуток вугілля зріс у 7 разів. У республіці стали до ладу 2376 шахт (24,5 % всіх об'єктів, що діяли в УРСР до війни). План 1944 р. трудівники Донбасу виконали на 105 %, видобувши 17 млн т вугілля [23, с. 87].

Щоб завантажити всі потужності коксохімічної та металургійної промисловості, цього виявилось недостатньо. З огляду на це, постановою від 13 квітня 1945 р. ДКО поставив перед Наркоматом вугілля завдання довести видобуток вугілля Донбасу у червні до 100 тис. т щодоби (у тому числі 30 тис. т коксівного). З цією метою було вирішено вдосконалити механізми управління об'єктами галузі шляхом

створення ще двох комбінатів – «Артемвугілля» й «Донбасантрацит» – та перетворення Головного управління з нового шахтного будівництва Центру в Головне управління з відбудови й будівництва шахт і підприємств Донбасу. Продовжувалася напружена робота з відновлення затоплених і зруйнованих шахт, виробничої і транспортної інфраструктури. До завершення війни вдалося відбудувати 123 основні великі та 506 середніх і малих шахт та відкачати 200 млн м³ води із затоплених лав регіону [30, с. 451]. Але досягти планових показників добового видобутку через низку обставин гірники не змогли. Головними з них були: брак технічних засобів, значна частка ручних робіт, відсутність достатньої кількості кваліфікованих робітників та інженерно-технічних працівників.

До кінця 1945 р. в Донбасі щодоби видобували 90 тис. т вугілля, що становило 38,5 % довоєнного рівня. А всього за 1943–1945 рр. шахтарі краю дали державі 64 млн т вугілля, повернувши собі лідируючі позиції в Союзі з видобутку палива [1, с. 368].

Швидко відновлювалися підприємства, що видобували інші види палива. Завдяки зусиллям робітників тресту «Львівшахтбуд» поновили роботу 4 шахти, які до кінця 1944 р. давали 350 т бурого вугілля на добу. Від початку відбудовних робіт до кінця 1945 р. підприємства західного басейну видобули 45,5 тис. т бурого вугілля.

Важливе значення для забезпечення місцевої промисловості й населення паливом мало відновлення 220 торфопідприємств і промартілей Полісся, на яких працювали 3,2 тис. робітників.

В умовах триваючої війни кожна крапля пального цінувалася “на вагу золота”. Тому навіть не дуже багаті нафтоносні райони Західної України перебували в зоні підвищеної уваги керівництва країни і республіки. Вже через кілька днів після вигнання окупантів нафтовики Дрогобицької, Львівської і Станіславської областей розпочали видобуток цінного продукту. 7 тис. робітників Борислава щодоби

видобували 460–480 т нафти (до війни – 576 т). Налагоджувалася робота нафтоперегінних заводів, що повністю задовольняли потреби військ 4-го Українського фронту в паливно-мастильних матеріалах (окрім авіаційного бензину). До кінця 1945 р. у регіоні стали до ладу 326 об'єктів нафтової галузі. На них працювало 23,2 тис. робітників та інженерно-технічних працівників, які видобули 343 т нафти (у 1940 р. – 326,5 тис. т) [29, с. 697].

Поряд з відновленням паливної промисловості вживалися заходи з відбудови енергетичної інфраструктури. Згідно з рішенням ДКО «Про введення нових потужностей на електростанціях у 1944 р.» (квітень 1944 р.) будівельники й енергетики прискореними темпами змонтували перші турбіни Зуївської, Штерівської та Північнодонецької ДРЕС. 9 січня 1944 р. дала перший струм Зуївська ДРЕС, а 2 травня – Штерівська ДРЕС. У стислі терміни працівники «Донбасенерго» відновили 80 % ліній електропередач, 42 силові трансформаторні установки, 323 масляні вимикачі [20, с. 227].

Нарощування енергетичних потужностей сприяло швидкому відродженню важкої індустрії, в першу чергу металургії і машинобудування. 19 вересня ДКО ухвалив постанову «Про заходи з відбудови Криворізького залізорудного басейну Наркомчормету». Вважаючи відродження Кривбасу найважливішим господарським завданням, Державний комітет оборони зобов'язав керівництво наркомату в 1944 р. відновити 33 шахти басейну та вийти на повну проектну потужність 7370 тис. т залізної руди на рік з введенням в дію в 1944 р. на цих шахтах потужностей на 4500 тис. т на рік. У четвертому кварталі того року видобуток мав сягнути 800 тис. т, у першому кварталі 1945 р. – 1200 тис. т. [9, с. 226–227]. Крім того, передбачався початок відбудовних робіт ще на 34 шахтах, що мали стати до ладу в 1945–1946 рр.

Першими відбудовні роботи й налагодження циклу розпочали металурги Ворошиловградського заводу ім. К. Ворошилова. Влітку 1943 р. 3,5 тис. робітників зводили корпуси основних цехів. До кінця року фахівці відремонтували всі газогенератори й пустили в дію мартенівську піч. 25 листопада 1943 р. налагодили виплавку сталі металурги Костянтинівського заводу [10, с. 127].

Швидкими темпами відроджувалися й інші галузі, що забезпечували функціонування чорної та кольорової металургії республіки. До закінчення війни запрацювали 62 коксові батареї у Дніпропетровську, Дніпродзержинську, Горлівці, Краматорську, Макіївці, Маріуполі, Сталіно. Ставали до ладу підприємства нерудних копалин, зокрема один з найбільш потужних – Часовоярський завод вогнетривів у Донбасі, кар'єри вапняку, інші об'єкти, що працювали на металургію.

На Маріупольському металургійному заводі до кінця війни встигли відновити і ввести в дію 10 мартенівських печей, 8 вагранок, 5 прокатних станів, 1000 одиниць верстатного устаткування. На той час дала перший метал найпотужніша в Україні домна № 3 на «Азовсталі». Унікальні технології були використані під час відновлення доменної печі №4, яку спочатку передбачалося повністю демонтувати і звести знову. Інженери Є. Камінський С. Крупенников, П. Мамонтов вперше у світовій практиці розробили технологію підняття домни та її встановлення на місце, яка була успішно реалізована. За це досягнення групу інженерів «Азовсталі» відзначили Сталінською премією [13, с. 468].

Значні обсяги відновлювально-ремонтних робіт виконав колектив Сталінського металургійного заводу, який власними силами зібрав двошляхові підйомні крани, повністю відбудував котельно-монтажний цех і частково – ковальський, механічний, ливарний, електроремонтний, вогнетривів і транспортний. У лютому стала діяти мартенівська піч № 4

з 10 газогенераторами, 2 завантажувальними машинами, 175-тонним розливним і 12-тонним вантажним кранами, а в березні почав давати продукцію крупносортний прокатний стан «400». В рекордні терміни – за 45 днів – була пущена в дію доменна піч № 4. У липні 1944 р. завод відвантажив перший метал.

На час завершення війни в УРСР введено в експлуатацію 14 доменних і 35 мартенівських печей, 38 прокатних станів, 2 бесемерівських конвертори. Упродовж 1944–1945 рр. металурги республіки дали 1,8 млн т чавуну (23 % довоєнних обсягів), 1,2 млн т сталі (23 %), 900 тис. т прокату і труб (29,5 %) [17, с. 301].

Основним споживачем металу була машинобудівна промисловість, причому більший її сегмент спеціалізувався на виробництві військової продукції. У результаті евакуаційних заходів та руйнувань галузь зазнала величезних збитків. Найбільшої шкоди завдано Мелітопольському дизельному, Сталінському ім. М. Горького, Київським «Червоному екскаватору», «Арсеналу», «Ленінській кузні», обом Краматорським заводам, Одеському ім. Січневого повстання, Ворошиловградському паровозобудівному [7, с. 88]. Значних втрат зазнали об'єкти сільськогосподарського машинобудування – Кіровоградський «Червона Зірка», Харківський «Серп і Молот», Запорізький «Комунар».

Відбудовні роботи перебували під постійним контролем партійних органів, однак вони не могли забезпечити всі запити з місць через брак матеріальних і кадрових ресурсів у державі, що продовжувала війну. У зв'язку з цим багато залежало від розпорядливості, винахідливості, ентузіазму самих трудових колективів, сміливості, ініціативності, енергійності керівників, інженерів та конструкторів.

Паралельно з відбудовними зусиллями робітники й інженерно-технічні працівники Новокраматорського заводу виконували не менш

важливі військові замовлення. Так, у ковальському цеху виготовили 25 тисяч деталей загальною вагою 200 т [13, с. 472–473].

Слід зазначити, що це підприємство перебувало серед тих, що фінансувалися й забезпечувалися кадрами, обладнанням і матеріалами в першу чергу. До завершення війни капіталовкладення в його відновлення становили 164 млн руб. Тому й віддача була відчутною: у 1944 р. завод випустив продукції на 28 млн руб., а за 8 місяців 1945 р. – на 36,6 млн руб.

Завдяки титанічним зусиллям працівників, цілеспрямованим заходам керівників галузі та підприємств вдалося досить швидко відродити заводи Ворошиловграда, Харкова, Полтави, Конотопа, Дніпропетровська, Києва, Ізюма, що спеціалізувалися на виробництві транспортних засобів. На Ворошиловградському паровозобудівному в середині квітня запрацював чавуноливарний, а у травні – прокатний, ковальсько-пресовий, складальні цехи. Наприкінці 1944 р. завод випустив перші підйомні машини для шахт Донецького й Криворізького басейнів, механізми для металургійної промисловості. Відновивши весь технологічний цикл, колектив заводу 2 листопада 1945 р. вивів за ворота перший паровоз [20, с. 242].

Значно повільніше відбудовувався завод «Серп і Молот» (м. Харків), на якому до кінця листопада 1943 р. стало до ладу трохи більше 12 % довоєнних виробничих потужностей. Незважаючи на труднощі, підприємство виробило продукції на 228,4 тис. руб. (танкові пічки, буксирні троси та ін.).

Величезні втрати тракторного парку в ході евакуації (з 50 тис. піднятих до евакуації тракторів за межі УРСР вдалося вивести трохи більше 20 тис.) потребували швидкого відновлення виробництва тракторів та іншої сільськогосподарської техніки в республіці. Повертати назад вивезене з Харківського тракторного заводу обладнання вважалося недоцільним. Тому уряд скеровував відповідні

відомства на використання альтернативних ресурсів. 10 листопада 1943 р. вийшла постанова ДКО, якою визначався графік введення в дію цехів і технологічних ліній. Передбачалося з грудня 1943 р. розпочати випуск запасних частин, а з грудня 1944 р. – і самих тракторів «Кіровоць-35». З цією метою вживалися заходи, спрямовані на енергопостачання Харківського тракторного заводу, підготовку кваліфікованих кадрів, вирішення соціальних питань, тощо. 28 жовтня 1944 р. з конвеєра заводу вийшов перший трактор. У четвертому кварталі 1944 р. було випущено 100 тракторів, а з 1 лютого 1945 р. відновилося серійне виробництво [13, с. 482].

Після визволення столиці України розгорнулися роботи з відбудови заводів «Більшовик», «Червоний екскаватор», «Завод ім. Лепсе», «Укркабель», «Ленінська кузня». Завдяки трудовим починам і творчому підходу до виконання поставлених завдань колектив «Укркабеля» достроково налагодив виробничий цикл. Понад 100 передовиків виробництва, зокрема В. Чичугін та Г. Сутковий, які регулярно перевиконували норми, забезпечували своєчасне виконання замовлень, 50 % продукції підприємства йшло на фронт, решта – на важливі індустріальні об'єкти. У 1944 р. на заводі відновили виготовлення врубового кабелю й до річниці звільнення Донбасу відправили на його підприємства першу партію дефіцитної продукції [16, с. 60].

Ще тривали бої в околицях Одеси, а колектив заводу ім. Січневого повстання в напівзруйнованих приміщеннях налагодив ремонт танків, автомашин, гармат.

До 1 вересня 1945 р. зі 108 підприємств машинобудівної та оборонної промисловості союзного підпорядкування, які діяли в республіці до війни, відновили роботу 95, причому 93 з них розпочали випуск основної продукції. Водночас в Україні було створено 9 нових

заводів і закладено ще 4 об'єкти, в тому числі Львівський та Одеський складальний заводи [7, с. 89].

Загалом до 1 вересня 1945 р. в УРСР відбудували 2,2 млн м² виробничих та допоміжних площ машинобудівних підприємств (51,6 % довоєнних площ), встановили 32,9 тис. одиниць виробничого обладнання (43,8 % довоєнної кількості). У машинобудівній та оборонній галузі зосереджувалося 135 тис. робітників та інженерно-технічних працівників (34,6 % довоєнної чисельності), на відродження цих галузей у роки війни держава асигнувала 1288,5 млн руб [29, с. 706]. Ці заходи дали поштовх для відбудови інших галузей промисловості та сільського господарства, а також допомогли переможно завершити війну. До осені 1945 р. відбудовані і щойно створені заводи дали військової та цивільної продукції на суму 1617,2 млн руб.

2.2. Розвиток промисловості УРСР в роки четвертої п'ятирічки

Розгортаючи роботу по відновленню промисловості, партія і Радянський уряд надавали великого значення вдосконаленню системи управління, кваліфікованому керівництву, вмілому використанню в нових умовах принципів соціалістичного господарювання. [12, с. 41].

На базі наркоматів танкової промисловості та боєприпасів були створені наркомати транспортного і сільськогосподарського машинобудування, з наркоматів середнього машинобудування і мінометного озброєння – наркомати автомобільної промисловості, машинобудування і приладобудування.

У січні 1946 р. Наркомат будівництва був перетворений в спеціалізовані наркомати: будівництва підприємств важкої індустрії і будівництва паливних підприємств [22, с. 23]. З метою більш оперативного і диференційованого керівництва було проведено поділ

загальносоюзних наркоматів вугільної, нафтової та рибної промисловості на два – для західних і східних районів країни.

Для оперативного вирішення найважливіших господарських питань, координації діяльності міністерств були створені галузеві бюро Ради Міністрів СРСР.

Реорганізація системи управління промисловістю, будівництвом і транспортом, що склалася в ході війни, і подальше її вдосконалення створили організаційні передумови для успішного відновлення і подальшого розвитку цих найважливіших галузей народного господарства.

Партія і уряд постійно приділяли велику увагу питанням технічного прогресу в промисловості, будівництві та транспорті, розвитку нових галузей промисловості, які забезпечують технічний прогрес у всьому народному господарстві [11, с. 405]. У 1947 р. при Раді Міністрів СРСР було створено Державний комітет з впровадження нової техніки в народне господарство, ще раніше – Державний комітет по використанню атомної енергії, а також ряд інших спеціалізованих комітетів з різних напрямків розвитку науки. Приймалися дієвих заходів до посилення зв'язку науки з виробництвом.

Для здійснення п'ятирічної програми відновлення та розвитку промисловості, транспорту і зв'язку Радянська держава виділила в 1946-1950 рр. 247 млрд, руб., з них 163 млрд. – на важку промисловість, 26 млрд. – на легку та харчову галузі і 59 млрд. – на розвиток транспорту і зв'язку. Значна частина цих коштів була витрачена на відновлення і розвиток індустрії районів, які зазнали фашистської окупації [34, с. 51]. Так, обсяг капіталовкладень в промисловість Української РСР в 2,1 рази перевищив вкладення за дві перші довоєнні п'ятирічки.

Однією з умов відновлення і подальшого розвитку народного господарства республіки і всієї країни було відновлення паливно-енергетичної бази і металургії, особливо промисловості Донбасу, а

також залізорудному промисловості Криворіжжя та металургії Придніпров'я [26, с. 243]. На завершення відновлення вугільної промисловості Донбасу і металургії Півдня виділялися великі кошти і трудові ресурси. З усіх кінців країни в Донбас для відновлення вугільних шахт надходили будівельні матеріали, новітня техніка, обладнання та машини. П'ятирічним планом намічалось розвиток в Донбасі нового шахтного будівництва, здійснення широкої механізації найбільш трудомістких і важких робіт [2, с. 49–50].

Відновлення вугільної промисловості Донбасу проходило в складних умовах. Багато шахт було затоплено, не вистачало технічних засобів, досвідчених кадрів, виникали труднощі з житлом [8, с. 141]. Але будівельники і гірники, не рахуючись з труднощами і нестатками, прагнули швидше відновити вугільні підприємства. Вони цілодобово відкачували воду, відшукували в завалах техніку, ремонтували підземний транспорт. Відзначаючи трудовий подвиг гірників і важливість якнайшвидшого відновлення шахт краю, Верховна Рада СРСР в вересні 1947 року видала указ про встановлення медалі «За відбудову вугільних шахт Донбасу», а Рада Міністрів СРСР – заснувала звання «Почесний шахтар». З цього часу наша країна стала щорічно відзначати День шахтаря. Партія і уряд високо оцінили героїчну працю робітників, інженерно-технічного персоналу, трудівників всієї вугільної промисловості УРСР. 150-ти гірникам було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці, 81 тис. – нагороджені орденами і медалями, 14 тис. – удостоєні званням «Почесний шахтар» [12, с. 43].

Завдяки героїчній праці будівельників і гірників до осені 1946 р. в Нікопольсько-марганцевому басейні було завершено відновлення всіх діючих до війни шахт [5, с. 355]. До цього часу 70% довоєнної продукції давали 17 машинобудівних заводів Сталінської області. Вони оснащували вугільну, металургійну, енергетичну та інші галузі промисловості різними механізмами і обладнанням. З пуском першої

турбіни на новій Курахівській електростанції Донбасу – потужністю в 50 тис. кВт відновлена потужність електростанцій області становила 75% довоєнного рівня [14, с. 64]. Це була велика перемога енергетиків і машинобудівників Донбасу і всієї республіки в цілому.

У перші три роки п'ятирічки були введені в експлуатацію найбільші теплові електростанції Донбасу: Зуївська, Штерівська і Курахівська, проте вони не могли повністю задовольнити потреби цього району в електроенергії. Тому партія і уряд прийняли рішення про будівництво Миронівської ДРЕС, Слов'янської, Ворошиловградської та Старобешівської теплових електростанцій [2, с. 53].

Широко розгорнулося в УРСР спорудження малих теплових електростанцій місцевого значення. За четверту п'ятирічку потужність всіх електростанцій була не тільки відновлена, але і значно перевищила довоєнну.

Трудовий героїзм та творчу активність проявив багатотисячний колектив Дніпробуду з реконструкції Дніпрогесу імені В. І. Леніна [1, с. 590]. Незважаючи на те, що реконструкція Дніпрогесу була пов'язана з великими труднощами – бракувало техніки, інструментів та транспортних засобів – робітники доклали всіх зусиль для швидкого відродження станції.

Будівельники та монтажники, до складу яких входили представники всіх союзних республік, за короткий час виконали завдання з будівництва та монтажу. На початку березня 1947 р. ввійшла в експлуатацію перша турбіна Дніпрогесу – значно раніше запланованого терміну. Демобілізовані воїни Вітчизняної війни самовіддано працювали над відновленням другого етапу будівництва. Фронт реставраційних робіт був відкладений до відродження шлюзу, з відкриттям якого в червні 1947 р. почалося наскрізне судноплавство по Дніпру [12, с. 45–46].

Одним з головних ланок відновлення промисловості Півдня України стало відродження гігантського заводу «Запоріжсталь». Країна прислала сюди своїх кращих будівельників та монтажників. Підприємства Москви і Ленінграда, Уралу і Сибіру допомагали у будівництві на Дніпрі. Терміни введення всього комплексу, пересунулися на осінь 1947 р. [15, с. 51]. Передбачалося щодобове виконання будівельно-монтажних робіт на 1 млн. руб. Цей рубіж був досягнутий вже до кінця травня, а восени, під час введення прокатних цехів, вартість робіт, виконуваних за добу, доходила до 2 млн. руб.

Висновки до розділу

Підсумовуючи початковий етап відбудовчих робіт УРСР, слід зауважити, що українські підприємства виробляли в першу чергу ту сировину чи матеріали, яких потребувала сама республіка. В цей час як центральні органи намагалися виявити у тилкових районах обладнання, щоб хоч якось забезпечити потреби підприємств, які реабілітувались після війни.

Першочергове значення у відбудовчих процесах належало важкій промисловості, а саме: відновлення роботи вугільних шахт, заводів, електростанцій та гідроелектростанцій, а також машинобудівної та оборонної галузі країни.

Отже, в першу чергу уряд асигнував кошти для відбудови важкої промисловості, а потім вже й на інші галузі промисловості УРСР. Завдяки підзвітності установ та налагодження роботи фінансових органів, вдалося швидкими темпами відновити державні підприємства УРСР в 1943–1947 рр., але з деякими труднощами.

РОЗДІЛ 3

ВІДНОВЛЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЯК ГАЛУЗІ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА УРСР

3.1. Відновлення сільського господарства УРСР у 1943–1945 рр.

На тривалий термін розтягнулася найважливіша складова частина післяокупаційного процесу відродження села – відбудова його господарства. Відбудова аграрного сектору була пов'язана з надзвичайними труднощами, зумовленими передусім численними руйнуваннями, великими матеріальними та людськими втратами. Господарства колгоспів, радгоспів і МТС були вщент зруйновані й розграбовані. У результаті грабіжницької аграрної політики окупантів в деяких населених пунктах були спустошені й особисті господарства селян, а застосування гітлерівцями тактики «спаленої землі» призвело до втрати багатьма селянами особистого господарства й худоби. Ситуація ускладнювалась тим, що у селах після визволення від окупації нараховувалося менше половини довоєнного працездатного населення [25, с. 12–13].

У надзвичайно тяжких умовах проходила посівна кампанія на весні 1943 р. в тих районах які вже були визволені від нацистів. У більшості населених пунктів не було навіть ніяких технічних засобів, не вистачало тягла, робочих рук і самого основного – посівного матеріалу. Незважаючи на проведені заходи зі збирання насіння серед населення та закінчення молотьби врожаю 1942 р., насінням ярових культур відновлені колгоспи повністю забезпечені не були. Дефіцит насіння у звільнених районах становив 40–50 %. Через відсутність пального чи мастил в сільській місцевості іноді техніка яка вціліла або була відремонтована не використовувалася [5, с. 504]. Загалом весною 1943 р.

сівба ранніх колосових культур, розрахована в основному на виконання тракторами, була проведена головним чином на живому тяглі – коровах селян, колгоспів та радгоспів. У цілому в ході весняної посівної кампанії 1943 р. у визволених районах України було освоєно лише близько 60 % орної землі порівняно з довоєнним рівнем.

У третій декаді липня 1943 р. колгоспи й радгоспи приступили до збирання урожаю зернових. У зв'язку з відсутністю потрібної кількості техніки збирання хліба проходило з великими труднощами. З 807 наявних комбайнів вдалося відремонтувати лише 453, решту через відсутність двигунів та інших вузлів не змогли підготувати до збирання. Але з відремонтованих комбайнів працювали лише 230. Тому значна частина зернових збиралася простими механізмами та вручну. Так, до 10 серпня 1943 р. у колгоспах Ворошиловградської області було зібрано зернові на 90,2 % площ, з них комбайнами – тільки на 11,4 %, а в колгоспах Харківської області ці показники становили відповідно 88,7 % і 2,2 % [11, с. 624]. Внаслідок нестачі техніки та робочих рук затримувалася молотьба й скиртування соломи. На вказану дату у колгоспах Ворошиловградської області було обмолочено молотарками і котками всього 17,7 % зернових, Харківської обл. – 5,4 %. Дещо кращим був стан із використанням комбайнів у господарствах системи Наркомземрадгоспів УРСР, у яких комбайнами зібрали зернові на 43,0 % площ [27, с. 223].

На темпи та якість сільськогосподарських робіт влітку 1943 р. негативно вплинула і слабкість тракторного парку. Станом на 15 серпня 1943 р. у звільнених районах України вже було відновлено роботу 72 МТС, в яких нараховувалося 3516 тракторів. Та значна частина й цього недостатнього тракторного парку не використовувалася з причин несправності, відсутності запасних частин та паливно-мастильних матеріалів. Тракторним парком МТС у Ворошиловградській області

було виконано робіт всього на 39,1 % від встановленого плану, Харківській області — на 39 % [18, с. 13]

Значний дефіцит робочої сили в сільськогосподарській галузі змушував центральні, республіканські та місцеві органи влади в період проведення польових робіт вдаватися до масштабних залучень додаткових контингентів працівників. З дозволу ДКО та вищих органів влади СРСР, згідно з постановами військових рад фронтів, до виконання сільськогосподарських робіт залучалися солдати й офіцери тилкових, а коли були належні умови, й фронтових частин, дислокованих на території республіки. Вже в 1943 р. червоноармійцями було виконано великий обсяг робіт під час весняної посівної, а влітку та восени – збиральної кампаній, насамперед у тих районах, де складалося критичне становище. Так, тільки солдати 2-го Українського фронту виорали й засіяли близько 4000 га, заборонували та прокультивували 4320 га і обмолотили врожай з 20 тис. га [29, с. 564]

Базовим у відбудові села став сталінський варіант системи колективного господарювання. Тож зусилля партійно-радянського керівництва центральних, республіканських та місцевих органів влади у відбудовному процесі на селі в першу чергу зосереджувалися на відновленні колгоспів, радгоспів і МТС та організації їхньої господарської діяльності. Скрізь воно розпочиналося відразу ж після визволення Червоною армією населеного пункту, а у значній частині районів здійснювалося фактично у прифронтових умовах практично заново доводилося створювати їхню матеріальну базу, налагоджувати організацію виробництва, відроджувати цілі галузі, запроваджувати нормування й облік [32, с. 241].

У значної частини господарств визволених восени 1943 р. – взимку – весною 1944 р. районів не було посівного матеріалу. Восени 1943 р. для посіву озимих під урожай 1944 р. у Ворошиловградську й

Харківську області станом на 9 жовтня 1943 р. надійшло 9871 т зерна з областей РРФСР. Весною 1944 р. у цих же областях України самостійно не могли забезпечити себе насінням для ярового посіву колгоспи найбільш постраждалих від окупації районів, а також колгоспи з низьким урожаєм зернових культур у 1943 р. [13, с. 482]. З метою надання таким районам і колгоспам допомоги насінням для весняного посіву, згідно з постановою Раднаркому УРСР від 12 лютого 1944 р., у Дніпропетровській, Запорізькій, Полтавській, Сумській і Чернігівській областях у колгоспів, колгоспників та одноосібних господарств, які виконали свої зобов'язання зі здачі хліба у фонд Червоної армії та з державних хлібозаготівель, було організовано закупівлю 25 тис. т зерна (у Дніпропетровській, Запорізькій і Полтавській – по 6000 т, у Сумській – 4000 т, Чернігівській – 3000 т). За рахунок закупленого зерна надавалася насіннева взаємодопомога колгоспам у порядку відпуску в позику на умовах повернення з урожаю 1944 р. з нарахуванням 10 ц за кожні 100 ц відпущеного насіння. У такий спосіб колгоспи Ворошиловградської області одержали насіннєву позику в розмірі 17 000 т, Сталінської – 3000 т, а райони інших областей – 5000 т. Весною 1944 р. Наркомзем СРСР виділив для України насіння овочевих культур у розмірі 5137,4 ц, у тому числі імпортного насіння – 2550,9 ц [24, с. 8].

Значна частина посівів здійснювалася несортним насінням. Так, сортові посіви зернових у колгоспах і радгоспах УРСР під урожай 1944 р. становили: пшениці озимої – 65,0 %, жита – 56,3 %, ячменю – 54,7 %, вівса – 59,2 % від загальної площі посіву [29, с. 598].

Однак, попри величезні труднощі селяни справлялися з поставленими завданнями. За явної нестачі техніки й живої тяглової сили весняна сівба в 1944 р. в цілому була проведена організовано. Вже на 20 травня колгоспи виконали план сівби ранніх колосових культур на 117,1 %, цукрового буряку – на 106,2 %, радгоспи план сівби ярових культур

виконали на 101,4 %. Загалом план весняних польових робіт був перевиконаний. Колгоспи України весною 1944 р. посіяли понад 8 млн га ярових культур [21, с. 9].

Одним з найважливіших завдань у процесі відбудови сільського господарства було відновлення довоєнних посівних площ. До війни в господарствах усіх категорій землекористувачів і, насамперед, у колгоспах, орнопридатні землі використовувалися для посівів майже повністю. У багатьох випадках навіть закладання нових садів, ягідників та виноградників здійснювалося за рахунок скорочення орної землі й посівних площ. Однак за роки війни розміри посівної площі значно скоротилися.

За даними на 1 січня 1945 р., у земельному фонді УРСР із загальним обсягом 55 222,9 тис. га орна земля становила 32 050,5 тис. га, тобто 58 %. У найбільшого землекористувача – колгоспів, яким належало 35 121 тис. га земельних угідь (63,3 %), орнопридатна земля становила 24 159, 5 тис. га, або 68,8 %. У той же час, незважаючи на здійснення в післяокупаційний період широкомасштабних заходів, спрямованих на відновлення посівної площі, її загальні розміри в 1944 р. по всіх категоріях господарств Української РСР досягли лише 20 932 тис. га, або 69,2 % довоєнної площі, у тому числі: під зерновими і бобовими культурами – 15 775 тис. га, або 61,1 %, соняшником – 852 тис. га, або 120 %, картоплею – 1738 тис. га, або 85,9 %, овочами – 417 тис. га, або 87,4 %, цукровим буряком – 287 тис. га, або 31,6 % довоєнної площі [28,с. 297]. Встановлений на 1944 р. план освоєння орної землі колгоспи республіки виконали на 103,9 %. Радгоспи освоїли 711 тис. га, або 71 % своїх довоєнних посівних площ. Насамперед відновлювалися довоєнні посівні площі зернових, овочів, картоплі, соняшнику, тобто тих культур, вирощування яких сприяло розв'язанню продовольчого

питання. Проте у 1944 р. посівна площа в Україні все ще була меншою від довоєнної на 9,3 млн га. [27, с. 224].

У 1944 р. постановою сесії Верховної Ради УРСР на розвиток аграрного сектору республіки було витрачено 314 млн крб. З них 26,65 млн крб. становили капітальні вкладення в МТС, у тому числі понад 10,5 млн крб. – на ремонт і будівництво виробничих будівель та споруд й понад 16,14 млн крб. – на придбання техніки, устаткування та інвентарю. У бюджеті УРСР на 1945 р. видатки на сільське господарство збільшилися на 429 млн крб. А всього з республіканського бюджету на відбудову сільського господарства було витрачено понад 1 млрд крб. Крім того, для МТС, МТМ (машинно-тракторних майстерень) і ремзаводів України виділялися великі суми із союзного бюджету. На виконання першочергових робіт з відбудови МТС в Україні і на відновлення їх діяльності в 1943–1945 рр. було витрачено 1.586 млн крб. [31, с. 536].

3.2. Реставрація і розвиток сільського господарства УРСР в роки четвертої п'ятирічки

При допомозі союзних республік відбудова колгоспного і радгоспного виробництва розпочалась уже в ході визволення областей УРСР від окупантів. На кінець 1945 р. в Україні діяло 27 493 колгоспи, 784 радгоспи і 1.277 МТС. Радянська держава дбала про матеріально-технічне постачання МТС, радгоспів і колгоспів України. Потужність тракторів у сільському господарстві республіки в 1945 р. становила вже 56% довоєнної, парк зернових комбайнів – 46, вантажних автомашин – 16%. Проте машинно-тракторний парк був в основному фізично зношений. Не вистачало плугів, культиваторів та інших сільськогосподарських знарядь [27, с. 227]. За роки війни зменшилися посівні площі й поголів'я тваринництва, знизилась урожайність

сільськогосподарських культур і продуктивність худоби. Колгоспи і радгоспи не мали необхідної кількості посівного матеріалу та головною проблемою була нестача кадрів, так як мільйони радянських людей, у тому числі колгоспників, робітників МТС та радгоспів, захищаючи Батьківщину, полягли в боях з окупантами. Тяжка фізична праця в сільськогосподарському виробництві лягла в основному на плечі жінок. Якщо в 1940 р. чоловіки серед працездатних колгоспників України становили 49%, то на початку 1945 р. – лише трохи більше 20% [29, с. 604]. У сільськогосподарському виробництві було мало досвідчених керівних кадрів і спеціалістів. Серед голів правлінь сільгоспартілей переважали працівники без належної освіти і досвіду роботи.

Працівники сільського господарства України під керівництвом Комуністичної партії вже наприкінці війни дещо розширили посівну площу. У колгоспах республіки в 1945 р. вона становила 63% довоєнної, в радгоспах – 32,5%. Трудівники ланів і ферм докладали всіх зусиль, щоб дати державі якомога більше хліба, м'яса, молока та інших продуктів сільського господарства, чим вносили гідний вклад у переможне завершення війни над фашизмом [28, с. 326].

Зумовлений війною низький рівень сільськогосподарського виробництва не задовольняв зростаючих потреб народного господарства. У 1945 р. Україна, наприклад, продала державі хліба менше на 40%, худоби – вчетверо, молока – втричі менше, ніж у 1940 р. [30, с. 522].

Виходячи з інтересів соціально-економічного розвитку країни, п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства СРСР на 1946 –1950 рр. передбачав не тільки відродження сільського господарства в районах, звільнених від німецько-фашистської окупації, але й подальший розвиток колгоспів і радгоспів, значне збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, необхідної для

піднесення життєвого рівня народу [12, с. 331]. План визначив основні шляхи вирішення цього завдання. Особливо наголошувалося на необхідності піднесення тракторобудування і сільськогосподарського машинобудування, без чого неможливо було швидкими темпами відбудувати і розвинути сільське господарство. Намічалось також збільшення виробництва мінеральних добрив для потреб сільського господарства, посилення його енергоозброєності та багато інших заходів.

Прийнятим Верховною Радою УРСР «Законом про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства республіки на 1946–1950 рр.» передбачалося підвищення в колгоспах і радгоспах культури землеробства і тваринництва, збільшення врожайності і валових зборів сільськогосподарських культур, відновлення поголів'я худоби і зростання їх продуктивності.

Важливе значення для відродження й розвитку колгоспного і радгоспного виробництва в післявоєнний період мали заходи, розроблені Центральним Комітетом партії в галузі сільського господарства. У вересні 1946 р. Рада Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) прийняли постанову «Про заходи по ліквідації порушень Статуту сільськогосподарської артілі в колгоспах», у якій засуджувалися викривлення політики партії та уряду в колгоспному будівництві [27, с. 230]. Вони полягали в неправильному розподіл прибутків, розбазарюванні земель і колгоспної власності, порушенні трудової дисципліни, демократичних основ управління справами артілі. Серйозні труднощі у розвитку сільського господарства відчувалися у зв'язку з неврожаєм, викликаним посухою 1946 р.

У лютому 1947 р. Пленум ЦК ВКП(б) прийняв постанову «Про заходи піднесення сільського господарства в післявоєнний період», в якій підкреслювалося, що після переходу до мирного будівництва перед

партією і державою знову постало одне з найважливіших завдань – досягти такого піднесення сільського господарства, яке дозволило б у найкоротші строки забезпечити достаток продовольства для населення, сировини для легкої промисловості і створити належні державні продовольчі й сировинні резерви [2, с. 50-51].

Для успішного розв'язання цього завдання Пленум вважав за необхідне проведення комплексу важливих заходів, важливе місце серед яких належало відновленню і дальшому розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства. Визначено конкретні шляхи для збільшення випуску тракторів, комбайнів, сільськогосподарських машин, добрив тощо. Забезпечення сільського господарства тракторами й сільськогосподарськими машинами вважалося першочерговим і найважливішим державним завданням. Проявом турботи партії про технічний прогрес в сільськогосподарському виробництві була настанова Пленуму про конструювання і виготовлення більш досконалих тракторів, самохідних комбайнів, навісних тракторних знарядь, машин для обробітку і збирання технічних культур, особливо цукрових буряків, льону-довгунця, бавовни, саджальних і збиральних машин для картоплі, кукурудзи, для механізації робіт на тваринницьких фермах.

Також, важлива роль відводилась МТС, головним завданням яких було надання технічної допомоги та організаційно-господарське зміцнення колгоспів, більш ефективне використання тракторів, комбайнів та іншої сільськогосподарської техніки, поліпшення якості польових робіт, піднесення культури землеробства, підвищення врожайності в обслуговуваних колгоспах, своєчасне без втрат збирання врожаю [12, с. 334]. Серйозні завдання ставились перед колгоспами в їх організаційно-господарському зміцненні, ліквідації порушень Статуту

сільськогосподарської артілі, поліпшені роботи партійних організацій на селі, підготовці й перепідготовці кадрів для сільського господарства.

Практичні заходи по втіленню в життя рішень лютневого (1947 р.) Пленуму ЦК ВКП(б) у республіці були розроблені на березневому (1947 р.) Пленумі ЦК КП(б)У, який одностайно схвалив і прийняв постанову Пленуму ЦК ВКП(б) до неухильного керівництва. Центральний Комітет Компартії України націлив партійну організацію республіки на боротьбу за ліквідацію відставання зернового господарства і буряківництва, на відновлення і подальший розвиток тваринництва. Пленум намітив заходи, спрямовані на поліпшення роботи МТС, технічного оснащення колгоспів і радгоспів, ліквідацію порушень Статуту сільськогосподарської артілі, піднесення рівня партійно-політичної роботи на селі, поліпшення керівництва сільським господарством з боку партійних і радянських органів, Міністерства сільського господарства і Міністерства радгоспів УРСР та їх місцевих органів [27, с. 232].

Розроблені партією і державою заходи стали програмою діяльності партійних, державних, господарських і громадських організацій по мобілізації працівників сільського господарства на післявоєнну відбудову колгоспного і радгоспного виробництва, організаційно-господарське зміцнення колгоспів, примноження громадського достатку.

Висновки до розділу

Післявоєнне становище аграрного сектору України було дуже тяжким, так як зменшилося матеріально-технічне устаткування в наслідок окупаційного режиму гітлерівської Німеччини, в результаті якої більшість техніки була зруйнованою або потребувала ремонту. Відновити довоєнний кількісний рівень технічного оснащення вдалося лише в 1946 році.

З переходом на мирні рейки знизилася врожайність та продуктивність тваринництва, худоба як тяглова сила була дуже

виснажена голодом, не вистачало робочої сили та кваліфікованих кадрів, більшість працездатного населення складали люди похилого віку, жінки та діти. Займатися власним господарством було неможливо завдяки непосильним податкам.

П'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства республіки 1946–1950 рр. ставив перед республікою розвиток землеробства і тваринництва, збільшення не тільки врожайності, а й поголів'я худоби.

РОЗДІЛ 4

МЕТОДОЛОГІЧНА РОЗРОБКА УРОКУ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ЗА ТЕМОЮ: «ВІДНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР У 1943–1945 РР.. ВІДБУДОВА ТА ПРОЦЕС РОЗВИТКУ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА УРСР В 1943–1947 РР..»

4.1. Теоретичний аспект

Тема Другої світової війни та післявоєнне становлення УРСР дедалі більше та ширше висвітлюється у вітчизняній та зарубіжній літературі і в свою чергу привертає увагу великої кількості осіб. Передусім знання з даної тематики формуються ще в учнів, а саме у шкільні роки. На сьогоднішній день дуже важливим є вивчення, як воєнного – так і післявоєнного періоду, але зупинимося на останньому.

Ми можемо сказати, що після відновлення радянської влади в УРСР у сучасному історичному доробку, що не проглядалося в джерелах радянської доби, так як вони були дещо заіделогізовані, виникає багато сумнівів та протиріч щодо політики уряду СРСР по відношенню до України, саме тому ці питання є актуальними для викладу такого роду матеріалу в шкільному курсі.

Насамперед після закінчення бойових дій на території України значних збитків отримала економіка УРСР. Більшість житлових приміщень та будинків була зруйнована, а також в тому числі постраждали промислові підприємства, учбові заклади, лікарні і так далі. У надзвичайно важкому стані перебувало сільське господарство країни.

Найбільшу увагу радянське керівництво зосереджувало на відбудові важкої промисловості УРСР, в яку вони вкладали майже всі кошти. Це, відповідно, дало свої плоди і на кінець четвертої п'ятирічки

промислове виробництво на 15 % перевищило рівень довоєнного. Щодо легкої промисловості республіки то вона до 1950 року становила 80% рівня 1940 р., але матеріальне становище громадян УРСР погіршилось внаслідок грошової реформи 1947 р.

На цей час сільське господарство республіки перебувало у занедбаному становищі. Жінки, чоловіки яких не повернулися з фронту, мусили самі займатися сільськогосподарськими питаннями. Сільське господарство руйнувалося, тому що: більшість земель були занедбані, робітники та селяни були виснажені і не отримували заробітну плату, траплялися поодинокі випадки коли люди з села тікали до міста в пошуках гарного життя, також свою роль зіграло поширення пияцтва на території УРСР.

Технічна база господарства була дуже низькою, деяка частина техніки була зруйнована гітлерівцями. Радянський уряд більше піклувався про промисловість республіки, про що і говорять капіталовкладення які надходили на відбудову найголовнішої галузі регіону – важкої промисловості. Але в роки четвертої п'ятирічки увага радянського керівництва щодо технічного оснащення значно посилюється і в ці роки техніка УРСР збільшується в два рази.

Отже, ми можемо сказати, що виклад такого матеріалу в шкільному курсі займає дуже важливе місце у виховному плані, так як розповідаючи такий матеріал можна провести аналогію з сучасністю та знаючи проблеми минулого ми можемо бути готовими до проблем майбутнього.

4.2. Виховний аспект

Цією роботою ми намагаємося з'ясувати як саме відновлювали свою роботу радянські органи влади, як проходив процес відбудови

промисловості, аграрного сектору та народного господарства вцілому. Виходячи з того, що розділ присвячений педагогіці автор пропонує форму організації навчання як урок з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, а саме презентації. Урок за навчальним планом відноситься до теми «Україна після Другої світової війни» за шкільним підручником.

Під час викладу того чи іншого матеріалу викладач повинен навчити учня мислити. Мислення з'являється, розвивається та вдосконалюється завдяки свідомому ставленню до подій минулого і створенню власного досвіду та практичному застосуванню цих знань.

Урок супроводжується використанням презентації. Також використовується такий метод навчання, як дискусія. Під час уроку учні не тільки повторюють основні положення теми, але й проводять багато часу, навчаючись застосовувати знання на практиці, вчать висловлювати та аргументувати свою точку зору. В результаті учні не лише розширюють свої знання з теми, а й закріплюють їх, вчать застосовувати знання, систематизувати, розширюють навички роботи з картами та розвивають комунікативні навички під час дискусії або обговорення тієї чи іншої проблеми.

Отже, ми можемо сказати, що в результаті теоретичного викладу матеріалу та закріплення цього масиву інформації – демонстрацією презентації, ілюстраціями та роботою з картами, педагог тим самим актуалізує дану тему і не дає цій сторінці в історії забути.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи роботу, ми можемо сказати, що проаналізувавши широке коло напрацювань з даної теми нам вдалося відтворити цілісну картину відновлення, як радянської влади, так і національної економіки вцілому. Впродовж декількох років нами було зібрано багато джерел та літератури, що висвітлюють події воєнного та повоєнного відродження економіки УРСР.

Радянське керівництво відразу почало відновлювати свою діяльність на території республіки після вигнання з неї гітлерівців. Поступово починають відновлюватися партійні, господарські та місцеві органи державної влади, які на кінець 1945 року повністю відновили свою владу в Українській РСР.

Підсумовуючи початковий етап відбудовчих робіт УРСР, слід зауважити, що українські підприємства виробляли в першу чергу ту сировину чи матеріали, яких потребувала сама республіка. В цей час як центральні органи намагалися виявити у тилкових районах обладнання, щоб хоч якось забезпечити потреби підприємств, які реабілітувались після війни.

Відбудова важкої промисловості мала першочергове значення, це простежується по тому скільки держава виділяла коштів на неї, а саме на: відновлення роботи вугільних шахт, заводів, електростанцій та гідроелектростанцій, а також машинобудівної та оборонної галузі країни.

Щодо аграрного сектору, то можна сказати, що він перебував у дуже тяжкому становищі, так як не вистачало посівного матеріалу, посуха 1946 року також позначилась на малому зборі врожаю за цей рік. Матеріально-технічна база республіки була майже зруйнованою і тільки в роки четвертої п'ятирічки змогла відновити довоєнний рівень.

З початку повного звільнення України значно знизилася врожайність, тяглової сили не вистачало, так як і робочої сили та кваліфікованих кадрів.

Четвертий п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства республіки 1946–1950 рр. ставив перед республікою збільшення врожайності та поголів'я худоби, розвиток землеробства і тваринництва.

Отже, ми можемо дійти висновку, що відродження економіки країни проходило в деяких галузях повільно, але впевнено. В першу чергу уряд почав дбати про найважливішу галузь – важку промисловість на яку йшли майже всі державні грошові надходження УРСР. Завдяки трудовій активності населення та гонитві за перевиконання планів Україні вдалося відносно швидкими темпами відновити державні підприємства УРСР в 1943–1947 рр., але з деякими труднощами.

СПИСОК ВИКОРАСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бакулев Г. Д. Развитие угольной промышленности Донецкого бассейна / Г. Д. Бакулев. Москва: Госполитиздат, 1955. 672 с.: ил., 1 л. карт.
2. Баран В. К. Україна: новітня історія: 1945-1991 рр. / В. К. Баран. Львів: МП Свобода, 2003.
3. Боротьба за Україну в 1943–1944 рр.: влада, збройні сили, суспільство: Збірник наукових праць / Ред. кол.: В. А. Смолій (гол. редкол.), О. Є. Лисенко (відп. ред.), С. В. Віднянський, О. І. Гуржій, О. П. Реєнт, О. С. Рубльов, О. А. Удод, Т. В. Заболотна (секр. редкол.). НАН України. Інститут історії України; Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої вітчизняної війни 1941–1945 років»; Національний університет оборони ім. І. Черняховського. К.: Інститут історії України, 2014. 622 с.
4. Великая Отечественная война 1941–1945. Военно-исторические очерки. Кн.1. Суровые испытания. М.: Изд-во «Библиотека» «Мосгорархив», 1995
5. Великая Отечественная война Советского Союза 1941-1945: Краткая история. 3-е изд., испр. и доп. М.: Воениздат, 1984. 560 с.
6. Веденєв Д.В., Лисенко О.Є. Україна у Другій світовій війні: деякі питання теорії, методології й суспільних рефлексій // Укр. істор. Журн. 2010. №3. С. 4–29.
7. Відбудова промисловості Півдня України в період першої повоєнної п'ятирічки / С.А. Кислинська // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія : Історичні науки. 2014. Вип. 3.37. С. 86-89.

8. Відбудова важкої промисловості України: плани і засоби реалізації (друга половина 40-50 роки ХХ ст.) [Електронний ресурс] / І. Ветров // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 6 : Історичні науки. 2012. Вип. 9. С. 137–147.
9. Відбудова Кривбасу у повоєнний період / В. С. Лисенко // Збірник наукових праць [Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди]. Серія : «Історія та географія». 2011. Вип. 41. С. 224–228.
10. Донбас в роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945) / А. М. Михненко. Донецьк : Юго-Восток, 2000. 152 с.
11. История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941–1945 гг. Т. 5 Москва: Воениздат, 1963. 652 с.
12. История Украинской ССР: В 10 т. Т. 9: Украинская ССР в период построения развитого социалистического общества (1945 – начало 60-х годов) / Ред. кол. тома: А. В. Лихолат (отв. ред.), Н. Г. Ищенко, М. П. Ким, Ю. А. Курносков, И. М. Маковейчук (зам. отв. ред.), П. П. Панченко, Н. Р. Плющ (отв. секретарь), А. Д. Скаба, П. С. Сохань. АН УССР. Институт истории. Киев: Наукова думка, 1985. 582 с.
13. История Украинской ССР: В 10 т. Т. 8: Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза (1941–1945) / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (гл. ред.) и др.; Редкол. тома: В. И. Клоков (отв. ред.) и др. К.: Наук. думка, 1984. 640 с.
14. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Донецька область / Ред. кол. тому: Пономарьов П. О. (гол. редкол.); АН УРСР. Інститут історії. Київ: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1970. 992 с.
15. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Запорізька область / Ред. кол. тому: Пономарьов П. О. (гол. редкол.); АН УРСР. Інститут історії. Київ: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1970. 790 с.

16. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Київська область / Ред. кол. тому: Пономарьов П. О. (гол. редкол.); АН УРСР. Інститут історії. Київ: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1971. 791 с.
17. Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.). Київ: Альтернативи, 1999. 336 с. (Україна крізь віки. Т. 12)
18. Ковальська Л. А. Сільське господарство Донбасу в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.): автореф. ... дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Л. А. Ковальська ; Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2008. 19 с.
19. Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945–2000 рр.) Київ, 2003. С. 250.
20. Кучер В., Чернега П. Україна у Другій світовій війні (1939–1945). К., 2004.
21. Леськів М. М. Радянський режим у західних областях України (1944–1953 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / М.М. Леськів ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Л., 2008. 18 с.
22. Литвин В. М. Україна у першому повоєнному десятилітті (1946–1955). Київ, 2004. С. 97
23. Лобода М . К . Трудові ресурси у важкій промисловості України під час нацистської окупації та у відбудовний період (1941–1950) / Марина Лобода ; Ін-т історії України НАН України . Київ, 2012. 206 с.
24. Малярчук О. М. Аграрна політика партійно-радянської влади (1944 - 1964 рр., західні землі України): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / О.М. Малярчук ; НАН України. Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича. Ін-т народознав. Л., 2005. 20 с.
25. Нагайко Т. Ю. Повсякденне життя сільського населення у 1941 - 1945 рр. (на матеріалах центральних областей України): автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Т.Ю. Нагайко ; Переяслав-

- Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. Переяслав-Хмельниц., 2009. 20 с.
26. Нестеренко О. О. Розвиток промисловості на Україні. Ч. 3. Київ: Наук. думка, 1966. 488 с.
27. Панченко П. П., Шмарчук В. А. Аграрна історія України: Підручник. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. 342 с. (Вища освіта ХХІ століття).
28. Перехрест О. Г. Українське село в 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище / НАН України. Інститут історії України. Черкаси: ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. 668 с.
29. Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ століття. Історичні нариси / Ред. кол.: В. А. Смолій (голова колегії), Г. В. Боряк, Ю. А. Левенець, В. М. Литвин, О. Є. Лисенко (відп. ред.), О. С. Онищенко, О. П. Реєнт, П. Т. Тронько; Рецензенти: О. С. Рубльов, В. Ф. Шевченко. НАН України. Інститут історії України. Київ: НВП Видавництво «Наукова думка, НАН України», 2011. Кн. 2. 943 с.
30. Україна в полум'ї війни 1941–1945 / П.П.Панченко [та ін.]. Київ : Україна, 2005. 560 с.
31. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду / І. К. Патриляк, М. А. Боровик. Київ; Ніжин: Вид. ПП Лисенко М. М., 2010. 590 с.
32. Україна у Другій світовій війні (1939–1945) : посіб. для вчителів / В. І. Кучер, П. М. Чернега; М-во освіти і науки України, Нац. педагог. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. НАНУ. Київ: Генеза, 2004. 272 с.
33. Україна: Хроніка ХХ ст.: Роки 1944–1945: Довід. вид. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Упоряд.: О. Лисенко, М. Лобода. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2005. 279 с.

34. Хлусов М. И. Развитие советской индустрии (1946–1958 гг.).
Москва, 1977. С. 280.

Додаток А

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Грищенко Тарас Сергійович,
учасник(и) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна
добročесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичного поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статеву чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залучувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

22.03.2020
(дата)

(підпис)

Грищенко Тарас
(ім'я, прізвище)